

National Museum Kraljevo  
Institute for Political Studies, Belgrade  
Faculty of Law, University of Belgrade

PUBLICATIONS  
IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY AND STATE  
I  
FROM A NEWSPAPER REPORT  
TO OBJECTIVE HISTORY.  
KARANOVAC – KRALJEVO  
IN SERBIAN NEWSPAPERS  
1835–1918

Collection of works  
Volume 1

Editor-in-Chief  
Darko Gučanin

Editor  
Ljubodrag P. Ristić



KRALJEVO 2023

Народни музеј Краљево  
Институт за политичке студије, Београд  
Правни факултет Универзитета у Београду

ПУБЛИЦИСТИКА  
У РАЗВОЈУ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ  
I  
ОД НОВИНСКОГ ИЗВЕШТАЈА  
ДО ОБЈЕКТИВНЕ ИСТОРИЈЕ.  
КАРАНОВАЦ – КРАЉЕВО  
У СРПСКИМ НОВИНАМА  
1835–1918.

Зборници радова  
Књига I

Главни и одговорни уредник  
Дарко Гучанин

Уредник  
Љубодраг П. Ристић



КРАЉЕВО 2023.

# САДРЖАЈ CONTENTS

|                                                                                                                                        |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ПРЕДГОВОР . . . . .                                                                                                                    | 9  |
| PREFACE . . . . .                                                                                                                      | 11 |
| <b>Љубодраг ДИМИЋ</b>                                                                                                                  |    |
| СРБИЈА И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ:<br>виђења, тумачења, истраживања (1918–1941) . . . . .                                         | 15 |
| Ljubodrag DIMIĆ<br>SERBIA AND CREATION OF THE YUGOSLAV STATE:<br>views, interpretations, research (1918–1941) . . . . .                | 35 |
| <b>Roumiana Ilieva PRESHLENOVA</b>                                                                                                     |    |
| ECONOMIC PUBLICATIONS ABOUT EUROPE AND THEIR IMPACT<br>ON SOCIAL DEVELOPMENT IN BULGARIA (1878–1918) . . . . .                         | 37 |
| Румјана Илиева ПРЕШЛЕНОВА<br>ЕКОНОМСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ О ЕВРОПИ И ЊИХОВ УТИЦАЈ<br>НА ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ БУГАРСКЕ (1878–1918) . . . . .       | 53 |
| <b>Victor NEUMANN</b>                                                                                                                  |    |
| ETHNONATIONALISM AND SEGREGATIONISM<br>IN INTERWAR ROMANIA<br>The Iași Pogrom and Timișoara's Crises of Identity . . . . .             | 55 |
| Виктор НОЈМАН<br>ЕТНОНАЦИОНАЛИЗАМ И СЕГРЕГАЦИОНИЗАМ У МЕЂУРАТНОЈ РУМУНИЈИ<br>Погром у Јашију и темишварске кризе идентитета . . . . .  | 68 |
| <b>Зоран С. МИРКОВИЋ</b>                                                                                                               |    |
| АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И ОБЛИКОВАЊЕ<br>СРПСКОГ ПРАВА 1906–1914. ГОДИНЕ . . . . .                                            | 71 |
| Zoran S. MIRKOVIĆ<br>ARCHIVES OF LEGAL AND SOCIAL SCIENCES AND SHAPING<br>OF SERBIAN LAW 1906–1914 . . . . .                           | 81 |
| <b>Славољуб В. МАРЖИК, Славица Б. МЕРЕНИК, Бојана МИЉКОВИЋ КАТИЋ</b>                                                                   |    |
| НОВИНЕ КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР:<br>ИСТРАЖИВАЧКИ ИЗАЗОВИ . . . . .                                                                         | 83 |
| Slavoljub V. MARŽIK, Slavica B. MERENIK, Bojana M. MILJKOVIĆ KATIĆ<br>NEWSPAPERS AS A HISTORICAL SOURCE: RESEARCH CHALLENGES . . . . . | 93 |

**Биљана Љ. СИКИМИЋ**

ИСТОРИЈА У РЕЧИМА: ЈЕЗИК СРПСКЕ ШТАМПЕ

О КРАЉЕВУ (1835–1918) . . . . . 95

Biljana Lj. SIKIMIĆ

HISTORY IN WORDS: THE LANGUAGE OF THE SERBIAN PRESS

ABOUT KRALJEVO (1835–1918) . . . . . 110

**Предраг Р. ТЕРЗИЋ**

ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У КАРАНОВЦУ – КРАЉЕВУ

У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА . . . . . 111

Predrag R. TERZIĆ

SOCIAL AND ECONOMIC CIRCUMSTANCES IN KARANOVAC/KRALJEVO

IN THE SECOND HALF OF THE 19<sup>TH</sup> CENTURY . . . . . 123

**Александра ВУЛЕТИЋ**

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЗНАМЕНОСТИ И ПРИРОДНИ

РЕСУРСИ КАРАНОВЦА – КРАЉЕВА И ОКОЛИНЕ У ШТАМПИ

У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА . . . . . 125

Aleksandra VULETIĆ

CULTURAL AND HISTORICAL SIGHTS AND NATURAL RESOURCES

OF KARANOVAC/KRALJEVO AND ITS SURROUNDINGS IN THE PRESS

OF THE 19<sup>TH</sup> AND THE BEGINNING OF THE 20<sup>TH</sup> CENTURY . . . . . 141

**Радомир Ј. ПОПОВИЋ**

НАПИСИ О ВОЈСЦИ У КАРАНОВЦУ – КРАЉЕВУ

У СРПСКОЈ ПЕРИОДИЦИ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА . . . . . 143

Radomir J. POPOVIĆ

WRITINGS ON THE ARMY IN KARANOVAC/KRALJEVO

IN SERBIAN PUBLICATIONS IN THE 19<sup>TH</sup> CENTURY AND

AT THE BEGINNING OF THE 20<sup>TH</sup> CENTURY . . . . . 159

**Бојана МИЉКОВИЋ КАТИЋ**

ЛИЧНЕ ПОРУКЕ У ШТАМПИ ТОКОМ ОКУПАЦИЈЕ

СРБИЈЕ У ВЕЛИКОМ РАТУ . . . . . 161

Bojana MILJKOVIĆ KATIĆ

PERSONAL MESSAGES IN THE PRESS DURING THE OCCUPATION

OF SERBIA IN THE GREAT WAR . . . . . 178

**Милош М. ТИМОТИЈЕВИЋ**

|                                                                                                                                          |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ВЛАДАРИ И ВАРОШИ: ШТАМПА О ПОСЕТАМА ОБРЕНОВИЋА<br>И КАРАЂОРЂЕВИЋА КРАЉЕВУ, ЧАЧКУ И ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ<br>(XIX И ПОЧЕТАК XX ВЕКА) . . . . . | 179 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

Miloš M. TIMOTIJEVIĆ

|                                                                                                                                                                                                                          |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| RULERS AND TOWNS: THE PRESS ON THE VISITS OF THE OBRENOVIĆS AND<br>THE KARADJORDJEVIĆS TO KRALJEVO, ČAČAK AND GORNJI MILANOVAC<br>(19 <sup>TH</sup> CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20 <sup>TH</sup> CENTURY) . . . . . | 205 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

**Александар М. МАРУШИЋ**

|                                                                                             |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| У СУСРЕТ ВИСОКИМ ГОСТИМА: ПОСЛЕДЊИ ОБРЕНОВИЋИ<br>У КРАЉЕВУ И ОКОЛИНИ 1901. ГОДИНЕ . . . . . | 207 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

Aleksandar M. MARUŠIĆ

|                                                                                                        |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| HOSTING HIGH-RANKING GUESTS: THE LAST OBRENOVIĆS<br>IN KRALJEVO AND ITS SURROUNDINGS IN 1901 . . . . . | 225 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

**Драган ДРАШКОВИЋ**

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| МИЈАИЛО ЧЕБИНАЦ: ИНДУСТРИЈАЛАЦ, ПОЛИТИЧАР И... . . . . | 227 |
|--------------------------------------------------------|-----|

Dragan DRAŠKOVIĆ

|                                                           |     |
|-----------------------------------------------------------|-----|
| MIJAILO ČEBINAC: INDUSTRIALIST, POLITICIAN AND... . . . . | 249 |
|-----------------------------------------------------------|-----|

**Љубодраг П. РИСТИЋ**

|                                                                                                |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| КАПЕТАН МИЛАН НОВАКОВИЋ: ТРАГЕДИЈА СЛОБОДНОГ МИШЉЕЊА<br>У СРБИЈИ (1903–1907. ГОДИНА) . . . . . | 251 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

Ljubodrag P. RISTIĆ

|                                                                                               |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| CAPTAIN MILAN NOVAKOVIĆ: TRAGEDY OF THE FREEDOM<br>OF THOUGHT IN SERBIA (1903–1907) . . . . . | 268 |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

**Немања С. ТРИФУНОВИЋ**

|                                                                        |     |
|------------------------------------------------------------------------|-----|
| НИКОЛА КНЕЖЕВИЋ И ИСИДОР РАДОВАНОВИЋ:<br>ОД МОЋИ ДО ЗАБОРАВА . . . . . | 269 |
|------------------------------------------------------------------------|-----|

Nemanja S. TRIFUNOVIĆ

|                                                                          |     |
|--------------------------------------------------------------------------|-----|
| NIKOLA KNEŽEVIĆ AND ISIDOR RADOVANOVIĆ: FROM POWER TO OBLIVION . . . . . | 286 |
|--------------------------------------------------------------------------|-----|

**Александра Ж. НОВАКОВ**

|                                                                        |     |
|------------------------------------------------------------------------|-----|
| УЧЕНИЦИ РАТАРСKE ШКОЛЕ У КРАЉЕВУ<br>И БОГОСЛОВИЈЕ У ПРИЗРЕНУ . . . . . | 287 |
|------------------------------------------------------------------------|-----|

Aleksandra Ž. NOVAKOV

|                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| STUDENTS OF THE SCHOOL OF CROP FARMING IN KRALJEVO<br>AND THE ORTHODOX SEMINARY IN PRIZREN . . . . . | 301 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

|                                                                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Радомир РИСТИЋ</b>                                                                                                           |     |
| ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У КРАЉЕВУ<br>КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА . . . . .                                                       | 303 |
| Radomir RISTIĆ                                                                                                                  |     |
| HEALTH CONDITIONS IN KRALJEVO AT THE END OF THE 19 <sup>TH</sup><br>AND THE BEGINNING OF THE 20 <sup>TH</sup> CENTURY . . . . . | 319 |
| <br><b>Мирјана Д. САВИЋ</b>                                                                                                     |     |
| ЖЕНЕ У ДРУШТВЕНОЈ МОДЕРНИЗАЦИЈИ<br>КАРАНОВЦА – КРАЉЕВА (1878–1912) . . . . .                                                    | 321 |
| Mirjana D. SAVIĆ                                                                                                                |     |
| WOMEN IN SOCIAL MODERNISATION<br>OF KARANOVAC/KRALJEVO (1878–1912) . . . . .                                                    | 344 |
| <br><b>Јован Д. СИМИЈАНОВИЋ, Дарко Д. ГУЧАНИН</b>                                                                               |     |
| КАРАНОВАЦ – КРАЉЕВО У ПРОСВЕТНОМ ГЛАСНИКУ (1880–1915) . . . .                                                                   | 345 |
| Jovan D. SIMIJANOVIĆ, Darko D. GUČANIN                                                                                          |     |
| KARANOVAC/KRALJEVO IN PROSVETNI GLASNIK (1880–1915) . . . . .                                                                   | 354 |
| <br><b>Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ</b>                                                                                               |     |
| КУРСЕВИ КАЛЕМЉЕЊА У СРБИЈИ: ПРИМЕР РАТАРСКЕ ШКОЛЕ<br>У КРАЉЕВУ (април 1898) . . . . .                                           | 357 |
| Gordana GARIĆ PETROVIĆ                                                                                                          |     |
| GRAFTING COURSES IN SERBIA: THE SCHOOL OF CROP FARMING<br>IN KRALJEVO AS AN EXAMPLE (April 1898) . . . . .                      | 373 |
| <br><b>Александар ПАУНОВИЋ</b>                                                                                                  |     |
| ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ПЧЕЛАРСТВА У КРАЉЕВУ И ОКОЛИНИ<br>(1900–1901. ГОДИНЕ) . . . . .                                                 | 375 |
| Aleksandar PAUNOVIĆ                                                                                                             |     |
| A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF BEEKEEPING IN KRALJEVO<br>AND ITS SURROUNDINGS (1900–1901) . . . . .                           | 388 |
| <br><b>АУТОРИ</b>                                                                                                               |     |
| AUTHORS . . . . .                                                                                                               | 389 |

Јован Д. СИМИЈАНОВИЋ  
Дарко Д. ГУЧАНИН

## КАРАНОВАЦ/КРАЉЕВО У ПРОСВЕТНОМ ГЛАСНИКУ (1880–1915)

**Сажетак:** Прикупљање, пописивање, представљање и анализа свих помињања Краљева и Краљевчана у штампи представља веома драгоцен поглед који је започео Славољуб Маржик. Овакав приступ омогућава отварање читавог низа најразличитијих тема из живота града значајних за сагледавање тадашњег друштва, функционисање институција и реконструкцију свакодневице и друштвеног живота. Сматрајући сагледавања шире друштвене слике Карановца/Краљева важном темом, одлучили смо се да, по моделу који је применио Маржик, истражимо *Просветни гласник*. Рад је настао пре свега на основу прегледа бројева овог гласила који су излазили у периоду 1880–1915, а коришћени су и други релевантни извори и литература.

**Кључне речи:** *Просветни гласник*, Карановац, Краљево, Србија, 1880–1915, просвета

Штампа као историјски извор је, најчешће, незаобилазна у процесу сазнавања битних историографских чињеница и саставни део темељног историографског истраживања. Иако није прворазредни извор, уз критички приступ, штампа употпуњава и изоштрава слику о истраживаној теми. Њена улога „зачина“ посебно долази до изражаја код завичајних или неких других тема друштвене историје. Штампа пружа живу и колоритну слику, а уз имагинацију читаоца може постати својеврсни емоционални времеплов, који путем особног магнетизма привлачи истраживача да се дубље посвети упознавању са прошлошћу. Управо на тај начин настало је веома значајно, четворотомно дело Славољуба Маржика, чији су приступ и модел били подстицај за овај скроман прилог реконструкцији историјске слике краљевачке вароши. Истраживање свих прилога у *Просветном гласнику* који су се односили на Карановац, касније Краљево, и помињање Карановчана/Краљевчана у било је у центру пажње истраживача. Маржик је детаљним прикупљањем текстова и делова текстова из штампе увидео да „фрагменти 'новинске' историје вароши осликавају

пут мале, турске касабе, организоване на оријенталним вредностима и схватањима живота, ка насељу са сасвим другачијим економским и урбаним принципима, са растућим западноевропским утицајем”.<sup>1</sup>

Изузетно ценећи труд и посвећеност Славољуба Маржика, који је, својим вишегодишњим радом, сакупио, приредио и, на крају, објавио у више књига новинске написе везане за Карановац, односно Краљево, у периоду од 1835. до 1914. године, предузели смо сумирање, проучавање и представљање свих помињања ове тада варошице која се налазе у *Просветном Гласнику*.<sup>2</sup>

Како је то нагласио у наредби о оснивању листа тадашњи министар просвете и црквених послова Стојан Бошковић маја 1880. године, *Просветни Гласник* је био намењен за саопштавање важнијих званичних новости. Финансирање *Гласника* било је регулисано Буџетским законом и одобреним кредитом. У листу су објављивани закони и наредбе, правила и програми по струци надлежног министарства, расписи од опште вредности, школски и књижевни извештаји из области ниже и више наставе. Публиковани су и извештаји школских надзорника и директора, као и одлуке о постављењима, наградама, одликовањима, премештењима и отпуштањима професора, суплената, предавача и учитеља Велике школе, као и средњих и основних школа. На страницама овог листа широј јавности су представљани и извештаји или изводи из записника о раду књижевних и учених друштава, потом рецензије и објективне критике школских и научних књига и уметничких радова, намењених за јавну наставу а, по могућству, и научни чланци и расправе о стању и потребама школа и уопште просвете.<sup>3</sup>

*Просветни Гласник* је био службени лист Главног просветног савета. У њему су објављивани и записници са седница Главног просветног савета, на којима су на дневном реду биле разноврзне теме из области организације просветне делатности на територији тадашње Србије. Објављивани су и материјали са седница, на којима се, између осталог, говорило о наставним плановима и програмима за основне школе, реалке и гимназије. Колико је оснивање званичног просветног листа било значајан подухват, сведоче и речи Стевана Д. Поповића и др Николе Ј. Петровића, секретара у Министарству просвете и црквених послова и првих уредника *Просветног Гласника*: „Образовање свеколиког народа мора бити једна од првих брига наших, ако смо ради спремити се за оне велике културне и политичке задатке, који су српском народу у овом крају света намењени.”<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Карановац–Краљево у српској шtamпи 1868–1903, приредио Славољуб Маржик, Краљево 2014, 6.

<sup>2</sup> Током настајања овог рада од највеће користи била нам је претражива дигитализована збирка Универзитетске библиотеке „Свезозар Марковић” из Београда, у којој се налазе дигитализовани бројеви *Просветног Гласника*. <http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/zbirka/novina/prosvetni-glasnik-1880-1944>

<sup>3</sup> Стојан Бошковић, министар просвете и црквених послова, „Наредба Управи државне штампарије”, *Просветни Гласник*, бр. 1, св. 1, 16. мај 1880, 1–2.

<sup>4</sup> „Изјава уредништва Стевана Д. Поповића и др. Николе Ј. Петровића (секретари у министарству просвете и црквених послова)”, *Просветни Гласник*, бр. 1, 16. мај 1880. године, 2–4.

Због великих трошкова и финансијских губитака који су настајали услед великих дуговања купаца овог часописа, који нису измиривали вересију, наредбом заступника министра просвете и црквених послова од 31. децембра 1883. године број 13801 објављивање *Просвећеног гласника* је било привремено обустављено,<sup>5</sup> да би наредбом такође заступника министра просвете и црквених послова од 30. јула 1884. године бр. 6465 лист поново био покренут.<sup>6</sup> До 1891. године излазио је два пута месечно, а од тада једном.<sup>7</sup>

Поднаслови у свескама *Просвећеног гласника* дефинисали су форму и издавача. У свескама за 1888. и 1890. године поднаслов је био: *Службени лист Краљ. срп. министарства и црквених послова*. У свескама за 1891. и у периоду 1893–1898. године у поднаслову је стајало: *Службени лист Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије*. Од броја 1 за 1892. коришћен је поднаслов: *Службени лист Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије*. У броју 1 за 1900. поднаслов је био *Службени лист Министарства просвете и црквених послова*. Од броја 1 у 1920. години: *Службени лист Министарства просвете*. Број 1 за 1926. годину је носио поднаслов: *Службени орган Министарства просвете*.<sup>8</sup>

Првих пет свезака током прве године излажења (1880) часопис су уређивали Стеван Д. Поповић и др Никола Ј. Петровић. Од шестог броја за 1880. изостављају се подаци о уредништву, али у *Прејледу садржаја просвећеног гласника I–XV* наведено је да је од шесте до шеснаесте свеске уредник био Милан Ђ. Милићевић.<sup>9</sup>

Стеван Д. Поповић у броју 4 за 1881. обавештава читаоце да поново уређује *Просвећени гласник* по налогу министра, а уредништво је преузео од Милана Ђ. Милићевића. Број 25 у 1881. и број 25 у 1882. били су ванредни. Од двоброја 5–6 у 1884. одговорни уредник био је Живојин П. Симић. Андра Николић је постао одговорни уредник од двоброја 13–14 за 1887. Потом, од бр. 21–24 за 1889. Миленко Марковић, а од двоброја 1–2 за 1891. Пера П. Ђорђевић. Заступник одговорног уредника од броја 4 за 1892. био је Стеван Предић, који је, од петог броја за 1892. постао и одговорни уредник. Затим је од броја 9 у 1896. одговорни уредник био Тихомир Р. Ђорђевић, а од броја 11 за 1896. Јован Миодраговић. Потом је од броја 4 за 1896. уредник био Љубомир М. Давидовић, а од 9. броја за 1898. поново се на тој функцији нашао Јован Миодраговић. Уредник од осмог броја за 1900. био је Петар Ј. Петровић а од трећег броја за 1901. Владимир Т. Спасојевић. Михаило Р. Поповић је био одговорни уредник од броја 3 за 1902, а од броја 7 за 1903. Владимир Т. Спасојевић. Затим, од броја 6 за 1909. уредник је био Зарија Р. Поповић.

<sup>5</sup> „Наредба заступника министра просвете и црквених послова, министра правде о обустави ‘Просветног Гласника’, *Просвећени гласник*, бр. 24, 31. децембар 1883, 984.

<sup>6</sup> „Белешке о просвети и школама, изјава уредништва”, *Просвећени гласник*, бр. 1–2, 1884, 47–48.

<sup>7</sup> Милица Кисић, Бранка Булатовић, *Српска шtamа: 1768–1995*, Београд 1996, 88.

<sup>8</sup> Напомена у: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/31627788#full>

<sup>9</sup> Јован Д. Јовановић, *Прејлед садржаја просвећеног гласника I–XV. (1880–1894.)*, Београд 1896. [2]

Први број за 1911. је објављен у време одговорног уредништва Миливоја Н. Јовановића, а од двоброја 4–5 за 1914. уредништво је било под одговорношћу Миодрага Ибровца. Светислав Петровић је био одговорни уредник од првог броја за 1920, а Душан Лаврња од бр. 1–2 за 1926. Уредник неслужбеног дела од почетка 1927. био је Глигорије Елезовић, да би, од седмог броја за 1927. на ту дужност дошао Бранислав Крстић. Од броја 10 за 1940. као уредник потписивао се Марко Трива. Током ратних година, од бр. 1–2 за 1942. уредник је био Филип Медић а издавач Вељибор Јонић.<sup>10</sup>

Сви бројеви *Просвећног гласника* су изашли у Београду, осим бр. 7–8 за јули/август 1914, који је изашао у Нишу. Издажење је било обустављено 1915. године услед неповољних ратних околности и објективних неусловности. Након окончања Првог светског рата, од броја 1 за 1920, *Просвећни гласник* је поново излазио у Београду.<sup>11</sup>

Већина бројева је имала и Прилог или Додатак. Током 1925. часопис поново није објављиван. Часопис је био штампан на ћирилици, уз ретке случајеве штампања појединих делова латиницом. Девети број за 1928. и десети за 1929. имали су чланке на словеначком језику. Током Другог светског рата *Просвећни гласник* мање-више наставља редовно издажење до 1944. Лист је од бр. 1/2 за 1942. био илустрован фотографијама (најчешће аутора чланака).<sup>12</sup>

Сарадници *Просвећног гласника* током свеукупног периода издажења су, поред осталих, били: Александар Белић, Катарина Богдановић, Милан Богдановић, Марко Цар, Јован Цвијић, Веселин Чајкановић, епископ бачки Иринеј Ћирић, Владимир Ћоровић, Живојин О. Дачић, Урош Џонић, Иван Ђаја, Тихомир Р. Ђорђевић, Милош Ђурић, Милан Грол, Миодраг Ибровец, Драгутин Ј. Илић, Ватрослав Јагић, Слободан Јовановић, Милан Јовановић Батут, Стеван Куљбакин, Драгиша Лапчевић, Марко Т. Леко, Сима Лозанић, Ђорђе Мано-Зиси, Милош М. Московљевић, Љубомир Недић, Бранислав Нушић, Бранислав Петронијевић, Богдан Поповић, Павле Поповић, Јаша Продановић, Ђорђе Радојчић, Исидора Секулић, Јован Скерлић, Петар Скок, Перо Слијепчевић, Станоје Станојевић, Владимир Велмар-Јанковић, Никола Вулић, Јован Жујовић, Нико Жупанић и други.

Осим текстова из области педагогије и других наука,<sup>13</sup> посебно су значајне службене вести, везане за школе. У контексту теме овога рада то су вести из Рудничког односно касније Чачанског округа, којем је припадао Карановац, касније Краљево. Драгоцене су информације из извештаја главних школских надзорника о стању и напредовању основних школа. Од значаја су годишњи извештаји директора средњих школа о материјалном и моралном стању, као и о успеху дотичних завода. Важне чињенице налазе се и у низу одлука о постављењу предавача и учитеља

<sup>10</sup> Напомена у: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/31627788#full>

<sup>11</sup> Исто.

<sup>12</sup> Исто.

<sup>13</sup> М. Кисић, Б. Булатовић, нав. дело, 87–88.

средњих школа, као и одлукама о постављењима, премештењима, награђивањима и одликовањима, па и отпуштањима из службе учитеља и учитељица основних школа. У многим бројевима се помињу учитељи који су добили намештење или премештење у Краљево.

Период који је обухваћен истраживањима почиње оснивањем листа 16. маја 1880. године, а завршава се прекидом односно паузом у излажењу листа 1915. године која је била изазвана ратним дешавањима и успостављањем окупационе управе у Краљевини Србији.

Управо у време када је покренут *Просветни Гласник*, тадашњи Карановац је на велико пролазио кроз динамичну етапу свог свеобухватног развоја. Карановац је још од 1857, према Устројењу основних школа, био сврстан, по рангу значаја основне школе, међу главне окружне вароши. Устројење је на истоветан начин поделило и учитеље, по важности школе у којој су службовали, на шест класа.<sup>14</sup> У случају Карановца, основна школа је била сврстана у наведену категорију важности на основу тога што је Карановац био седиште епископије.<sup>15</sup> Према путописним сведочењима Густава Раша, у овој варошици од око 2000 становника и 440 пореских обвезника, 1873. године већ су постојале две школе, једна основна са 120 ученика и једна женска са 40 питомица.<sup>16</sup> Те исте 1873. завршена је изградња спратне зграде за потребе школе. То је тада било највеће школско здање у Србији, после зграде Велике школе у Београду.<sup>17</sup> Наредне 1874. године Карановац је имао укупно 2334 становника.<sup>18</sup> Закон о основним школама од 31. децембра 1882. прописао је обавезну шесторазредну основну школу. Министарство је 1883. донело одлуку о оснивању петог разреда, а 1884. и шестог разреда.<sup>19</sup> Након доношења Закона о народним школама из 1898. и њиховог организовања по принципу нижих и виших школа, Краљевчани су добили грађанску школу 1898. године. Међутим, због малог броја ученика тадашњи министар просвете Драгутин Стаменковић је већ 1902. године

<sup>14</sup> Радомир Ристић, Вера Филиповић, „Школство у Карановцу–Краљеву током XIX века”, у: *Руго Поље – Карановац – Краљево*, Београд–Краљево 2000, 186.

<sup>15</sup> Осим Карановца, у Србији су, по рангу основних школа, у главне окружне вароши тада били сврстани и: Јагодина, Крагујевац, Крушевац, Неготин, Пожаревац, Смедерево, Шабац, Ужице и Ваљево. (Б. Миљковић-Катић, нав. дело, 65)

<sup>16</sup> Густав Раш, *Србија и Срби*, Нови Сад, 262; Ђорђе Костић, „Карановац, слика једног града (1784–1878)”, у: *Руго Поље – Карановац – Краљево*, Београд–Краљево, 2000, 163.

<sup>17</sup> Драган Драшковић, Милорад Михаиловић, „Нови живот старе школе”, *Повеља* 3–4, Краљево 1994, 104–110; Р. Ристић, В. Филиповић, нав. дело, 187.

<sup>18</sup> Мирјана Савић, „Пренумеранти, читалиште и школске књижнице у Карановцу–Краљеву током 19. века”, *Наша прошлост* 6, 21; Бојана Миљковић-Катић, *Структура градског становништва Србије средином 19. века*, Београд 2002, 32.

<sup>19</sup> Занимљивост из тог времена представља и податак да је од 1882. до 1884. године у краљевачкој основној школи као учитељица радила Јелена Димитријевић. Она је била старатељ свом млађем брату Драгутину, касније познатом под надимком Апис, који је у време свог боравка у Краљеву завршио први разред основне школе. (Владета Тешић, *Морално васпитање у школама у Србији 1830–1878*, Београд 1974, 317; Р. Ристић, В. Филиповић, нав. дело, 189)

затворио грађанску школу, упркос негодовањима Краљевчана.<sup>20</sup> Иницијативе за отварање полугимназије у Карановцу су потекле још средином XIX века од епископа Јоаникија и других мештана. Ипак, не добивши одобрење од надлежних институција, Карановчани су највероватније 1873. самоиницијативно основали приватну гимназију реалку. Ова приватна гимназија је тада имала два разреда и десет ђака. Родитељи ученика су издржавали Школу, а тек 1909. Указом краља Петра I Карађорђевића званично је отворена Нижа приватна гимназија у Краљеву.<sup>21</sup> С друге стране, напори Карановчана/Краљевчана да се у њиховом месту оснује средња државна школа остварени су мало раније, 1882. године, Указом краља Милана Обреновића у Краљеву је отворена Школа за ратарство. Од октобра 1899. до септембра 1903. у Краљеву је постојала и Практична шумарска школа.<sup>22</sup>

Карановац се први пут помиње у *Просветном ласнику* већ у другој свесци, издатај 1. јуна 1880. године. На седмој страни друге свеске, у извештајима о постављењима, односно унапређењима учитеља и учитељица, у оквиру дела посвећеног Чачанском округу, наводи се прелазак Михаила Милошевића, из врдилске школе, из девете класе у седму, а, затим, и прелазак Милеве Петровићке, из женске карановачке школе, из девете класе у осму.<sup>23</sup>

Сарадници *Просветног ласника* који су објављивали своје текстове, рецензије или критике тиме су активно учествовали у изради и корекцији наставних планова и програма. У овом листу објављивани су материјали са седница, на којима се, између осталог говорило о наставним плановима и програма за основне школе, реалке и гимназије. Са тим у вези, а у контексту прошлости Краљева, јесте реферат Драгољуба Јовановића из јуна 1883. године, који говори о рукопису Владимира Карића „О српској земљи”. Требало је да тај текст уђе у наставне планове историје и земљописа. Други рецензент је био Милош С. Милојевић. Обојица су негативно оценила овај рукопис али рецензија Милоша С. Милојевића није штампана у *Просветном ласнику* због преопширности и оштрине. Између осталог, Јовановић је у овој рецензији поменуо Краљево износећи своју критику на Карићеву субјективну констатацију да је Врање најлепше место у Краљевини Србији. „Не знам, по чему је могао писац то извести. 'Књажевачки округ, као ниједан други, препун је природних дивота, које се гледаоцу указују.' Ја држим, да има у Србији и онако лепих и лепших округа, но што је књажевачки. Да узмемо ради примера: крушевачки и ваљевски округ. Тако исто не стоји ни то, да је Врања по природном положају најлепше место у Краљевини. Ја не знам, шта је писац нашао лепог у положају Врања. Крушевац и Краљево, колико ја знам, далеко су лепше вароши по природном положају од Врање.”<sup>24</sup>

<sup>20</sup> Р. Ристић, В. Филиповић, нав. дело, 190–191.

<sup>21</sup> Исто, 191–192.

<sup>22</sup> Исто, 193.

<sup>23</sup> „Постављења учитељска”, *Просветни ласник*, бр. 2, 1. јун 1880, 43.

<sup>24</sup> Драгољуб Јовановић, „Главном Просветном савету”, *Просветни ласник*, бр. 12, 30. јун. 1883, 474–479.

У занимљивом путопису „Пут по Србији 1886, белешке са ботаничке екскурзије”, Велимира П. Војиновића и Живојина Ј. Јуришића, објављен је, јануара 1888, кратак опис тадашњег Краљево: „Краљево је једна од најлепших вароши у Србији, улице су му чисте, засађене разним дрвећем и праве. Пијаца је у облику круга а свуд унаоколо посађени су борови и јеле. Поред основних – мушких и женских школа ту је и земљоделска – ратарска школа, која је једина у Србији. Међутим би требало да имамо – ако је више, а оно за сваки округ по једну такву или њој сличну школу (ратарску, шумарску, виноделску). У краљевској ратарској школи овај је персонал: управник, два професора и баштован. Зграда у којој је смештена школа, својина је општинска, врло је лепа и на два спрата. За поједине предмете имају врло лепих збирака и машина. Имају врло лепу башту за воће и поврће и то уз саму школу. Башта им је лепо засађена и служи за углед. Од стоке скоро ништа немају. Мало даље иза вароши у пољу имају 4. хектара земље за сејање жита!”<sup>25</sup> Осим наведеног, у *Просветном гласнику* су објављивани и каснији извештаји са екскурзија које су пролазиле кроз Краљево у годинама: 1888, 1900, 1907. и 1912.

Путописи објављени у *Просветном гласнику*, као и остали путописи из 19. века, домаћи и страни, углавном доносе повољне и пријатне утиске о Карановцу/Краљеву. Та варошица је свакако била једно од пожељнијих места за становање у тадашњој Србији. У прилог томе говори и то што се у октобарском броју *Просветног гласника* из 1882. године, на основу табеле захтева за премештаје може приметити да је Краљево било међу жељенијим градовима за службу. Премештење у Краљево (без навођења разлога) тада су тражила четири учитеља, а премештај је одобрен само једном. У извештају за 1885. такође се наводи да је премештај за Краљево тражило 10 учитеља а током 1887. премештај је тражило њих 9.<sup>26</sup>

О квалитету наставног кадра у тадашњем Краљеву посредно може сведочити и то што су, током 1883. године, по наређењу министра просвете и црквених послова, у Нишу и Краљеву била одржана практична предавања за учитеље. У Краљево је тада било позвано 47 учитеља. Осим из Чачанског округа, коме је тада припадало Краљево, на ову наставу су тада долазили учитељи и из других, удаљенијих округа: Алексиначког, Београдског, Врањског, Јагодинског, Књажевачког, Крајинског, Крагујевачког, Крушевачког, Нишког, Пиротског, Пожаревачког, Топличког, Ћупријског и Црноречког. Предавањима у Краљеву је руководио Љубомир Ковачевић тадашњи управитељ Учитељске школе у Београду.<sup>27</sup>

„Правилима о устројству српске метеоролошке мреже посматрања”, која је прописао министар просвете и црквених послова Милан Кујунџић Абердар 15. септембра 1887. године (потврђена 19. јануара 1895. године), метеоролошке станице другог реда основане су у 16 места, међу којима је било и Краљево. Станица

<sup>25</sup> Велимир П. Војиновић и Живојин Ј. Јуришић, „Пут по Србији 1886, белешке са ботаничке екскурзије”, *Просветни гласник*, св. 1, 1. јануар 1888, 297 [39] – 306 [41].

<sup>26</sup> *Просветни гласник*, св. 19, 15. октобар 1882, 722 [34].

<sup>27</sup> „Белешка о просвети и школама”, *Просветни гласник*, бр. 13, 15. јули 1883, 551–552.

је припадала Пољопривредној школи. То су били почеци на нашим просторима младе науке, а Краљево је било један од њених центара.<sup>28</sup>

Од посебног значаја је и то што се на страницама *Просвећеног ласника*, између осталог, извештавало и о неким хуманитарним подухватима. Међу многобројним чланцима објављеним у рубрици „Просветни добротвори“, у којима се писало о хуманитарним активностима, за нас је занимљив онај из децембра 1903, где је споменут добротворни прилог Драге Теодоровић, апотекарке из Краљева, која је поклонила 20 динара за сиромашне ученике основне школе у Краљеву у спомен Св. арханђела, крсне славе свог покојног супруга.<sup>29</sup>

*Просвећени ласник* је илустративан извор за проучавање позоришног живота у Краљеву. На његовим странама је фебруара 1914. била објављена Уредба о Народном позоришту Министарства просвете и црквених послова, по којој је Краљево припало Средишњој области. Осим Краљева у тој позоришној области били су и: Крушевац, Алексинац, Врњачка Бања, Чачак, Ужице, Горњи Милановац, Рибарска Бања и Соко Бања. Најважније место међу побројаним био је Крушевац са дружином „Јоаким Вујић”.<sup>30</sup>

Најзначајнија улога *Просвећеног ласника* је ипак била у служби просвећивања, нормирања и усавршавања просветних радника. Велики део садржаја односио се на унапређење и модернизацију наставне праксе. Често објављивани прикази и рецензије свакако су имали за циљ подизање нивоа знања и подстицање амбиције и успеха просветних радника. *Просвећени ласник* је на својим страницама доносио низ разноврсних података, који могу послужити, пре свега, као допуна историјским изворима првога реда у погледу детаљнијег и живописнијег илустровања живота и духа Карановца/Краљева. Несумњиво најдрагоценије информације у *Просвећеном ласнику* односе се на школство, а занимљиви описи екскурзија, употпуњују слику тадашње варошице и утиске о њој као врло лепој и пријатној за живот.

<sup>28</sup> *Просвећени ласник*, св. 2, 1. фебруар 1895, 77 [13].

<sup>29</sup> *Просвећени ласник*, бр. 12, 1. децембар 1903, 780 [128].

<sup>30</sup> *Просвећени ласник*, бр. 2–3, 1. фебруар 1914, 148 [54].

## Извори и литература

### Штампа

*Просветни гласник*

### Литература

Драшковић Драган, Михаиловић Милорад, „Нови живот старе школе“, *Повеља* 3–4, Краљево: Народна библиотека, 1994, 104–110.

Јовановић, Јован, Д., *Прејед садржаја Просветнога гласника: I–XV (1880–1894)*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1896.

Миљковић-Катић Бојана, *Структура градоначелства Србије средином 19. века*, Београд: Историјски институт, Службени гласник, 2002.

Кисић Милица, Булатовић, Бранка, *Српска штампа: 1768–1995*, Београд: Медија центар, 1996.

Костић С. Ђорђе, „Карановац, слика једног града (1784–1878)“, у: *Руго Поље – Карановац – Краљево 1456–1915*, Београд: Балканолошки институт САНУ; Краљево Народни музеј, 2000, 157–165.

Маржик Славољуб, *Карановац–Краљево у српској штампи 1868–1903*, Краљево: Народни музеј, 2014.

Раш Густав, *Србија и Срби*, Нови Сад: Orpheus, 2001.

Ристић Радомир, Филиповић, Вера, „Школство у Карановцу–Краљеву током XIX века“, у: *Руго Поље – Карановац – Краљево*, Београд: Балканолошки институт САНУ; Краљево: Народни музеј, 2000, 181–205.

Савић Мирјана, „Пренумеранти, читалиште и школске књижнице у Карановцу–Краљеву током 19. века“, *Наша прошлост*, бр. 6, Краљево: Историјски архив, Друштво историчара Среза Краљево, 2005, 17–32.

Тешић Владета, *Морално васпитање у школама у Србији 1830–1878*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1974.

### Електронски извори и литература

<https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/31627788#full>. Приступљено 17. 11. 2021.

<http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/zbirka/novina/prosvetni-glasnik-1880-1944>. Приступано у периоду од 6. 8. 2021. до 24. 4. 2022.

Jovan D. SIMIJANOVIĆ  
Darko D. GUČANIN

## KARANOVAC/KRALJEVO IN *PROSVETNI GLASNIK* (1880–1915)

### Summary

Although it is not a primary source, the press, with a critical approach, supplements and sharpens the picture of the topic being researched. Its role of a "spice" becomes especially pronounced in homeland topics or some other topics from the field of social history. The press offers a lively and colourful presentation and, with the reader's imagination, it becomes a specific emotional time-machine, whose characteristic magnetism attracts the researcher to show deeper devotion to their research. That is exactly how the undoubtedly significant, now already the four volume book by Slavoljub Maržik was created; its approach and model inspired us to offer a modest contribution to the reconstruction of the historical picture of Karanovac, i.e. Kraljevo by investigating the writings about the mentioned settlement in *Prosvetni glasnik* in the period from 1880 to 1915.

*Prosvetni glasnik* was intended for providing important official news from the then Ministry of Education and Church Affairs. It published laws and orders, rules and programmes of the relevant ministry, announcements of general value, school and literary reports from the fields of lower and higher levels of school. The pages of this paper also provided the public with the reports of school supervisors and principals, as well as decisions on appointments, rewards, medals, transfers and dismissals of professors, trainee professors, lecturers and teachers of the Great School, secondary and primary schools. Reports or excerpts from the protocols of the work of literary and learned societies were also published. *Prosvetni glasnik* also contained reviews of school and scientific books and art works intended for public teaching, as well as, if possible, scientific articles and treatises on the situation and needs of schools and education in general. *Prosvetni glasnik* was actually an official gazette of the General Education Council. It published the minutes from the meetings of the General Education Council, too. The paper was envisaged as an important means that would serve educational purposes and further training of educational workers. A large portion of its contents referred to the improvement and modernisation of teaching practice. Frequently published book and other reviews certainly aimed at increasing the level of knowledge of educational workers and encouraging their ambitions and success.

The pages of *Prosvetni glasnik* present various data that could serve, before all, as a supplement to primary sources regarding more detailed and more picturesque illustration of the life and spirit of Karanovac/Kraljevo. The undoubtedly most precious pieces of information about this place published in *Prosvetni glasnik* relate to schools, and interesting descriptions of excursions add to the picture and impressions of a very nice and friendly small town.

PUBLICATIONS IN THE DEVELOPMENT  
OF SOCIETY AND STATE  
I  
FROM A NEWSPAPER REPORT  
TO OBJECTIVE HISTORY.  
KARANOVAC – KRALJEVO  
IN SERBIAN NEWSPAPERS  
1835–1918

ПУБЛИЦИСТИКА У РАЗВОЈУ  
ДРУШТВА И ДРЖАВЕ  
I  
ОД НОВИНСКОГ ИЗВЕШТАЈА  
ДО ОБЈЕКТИВНЕ ИСТОРИЈЕ.  
КАРАНОВАЦ – КРАЉЕВО  
У СРПСКИМ НОВИНАМА  
1835–1918.

Series  
COLLECTION OF WORKS  
Volume 1

Библиотека  
ЗБОРНИЦИ РАДОВА  
Књига 1

Publishers:  
National Museum Kraljevo  
Faculty of Law, University of Belgrade  
Institute for Political Studies, Belgrade

Издавачи:  
Народни музеј Краљево  
Правни факултет Универзитета у Београду  
Институт за политичке студије, Београд

Editor-in-Chief  
Darko Gučanin

Главни и одговорни уредник  
Дарко Гучанин

Editor  
Ljubodrag P. Ristić

Уредник  
Љубодраг П. Ристић

Editing/Proofreading  
Ana Gvozdenović

Лектура/коректура  
Ана Гвозденовић

English Translation  
Nataša Pavlović

Превод на енглески  
Наташа Павловић

Graphic Design  
Denis Vikić

Графичко обликовање  
Денис Викић

Printing  
Grafika Galeb, Niš

Штампа  
Графика „Галеб“, Ниш

Circulation  
300

Тираж  
300

ISBN 978-86-81578-16-2